

El Referèndum sobre la Independència (1) Exemples en aplicació del dret a l'autodeterminació

written by Elisenda Paluzie | 6 de setembre de 2016

Amb aquesta publicació començo una sèrie d'articles amb arguments que justifiquen la incorporació al full de ruta d'un referèndum sobre la independència convocat pel Parlament de Catalunya. Molts dels arguments i de les dades provenen de l'obra "[Self-Determination of Peoples](#)" d'[Antonio Cassese](#), jurista reputat, especialista en Dret Internacional, que fou el primer president del Tribunal per als Crims de Guerra de l'antiga Iugoslàvia.

El dret d'autodeterminació és un dels principis del dret internacional que s'ha anat regulant en un procés gradual que ha generat dos tipus d'estàndards legals: les provisions dels Pactes de Nacions Unides de 1966 (i en particular el Pacte de Drets Civils i Polítics) i un conjunt de normes generals. La quinta-essència del principi és la "necessitat de prestar atenció a la voluntat dels pobles determinada lliurement" (tal com va definir la Cort Internacional de Justícia en el cas del Sàhara Occidental) cada cop que el destí dels pobles està en discussió. Els governs no han de decidir discrecionalment sobre la vida i el futur dels pobles. El principi, com els altres principis fonamentals de la comunitat internacional, té un alt grau de generalitat i abstracció. Per tant, comporta variades i fins i tot contradictòries aplicacions atesa la dificultat dels estats de posar-se d'acord en regles clares i específiques d'aplicació.

Hi ha alguns casos on els estats s'han pogut posar d'acord en precisar les regles d'aplicació d'aquest principi, es tracta,

pel que fa a l'[autodeterminació externa](#) (és a dir la independència o secessió), dels pobles colonials i dels pobles subjectes a ocupació militar estrangera; i pel que fa a l'autodeterminació interna (drets socials i polítics dins un Estat), dels grups ètnics a l'interior dels estats. Però això no significa que el principi no sigui d'aplicació en el cas d'altres pobles (com Catalunya), només que no està regulat de manera precisa. Recordem que el [Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de Nacions Unides](#) estableix en el seu article 1 :*"Tots els pobles tenen dret a l'autodeterminació. En virtut d'aquest dret determinen lliurement el seu estatut polític i procuren també pel seu desenvolupament, econòmic, social i cultural"*.

D'aquí la importància que la Constitució Espanyola reconegué l'existència de diversos pobles (en el seu preàmbul) mentre que per contra el 1991 el [Consell Constitucional francès va anul·lar l'article 1 de l'Estatut de la Col·lectivitat Territorial Corsa](#) perquè reconeixia l'existència d'un poble cors. Els legisladors francesos eren ben conscients que si acceptaven que el poble cors existeix, acceptaven també que podia tenir dret a l'autodeterminació. Val a dir, a més, que el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics del 1966 va ser [ratificat pel Regne d'Espanya](#) el 1977.

En les darreres dècades el dret d'autodeterminació ha inspirat els processos d'independència de pobles que no pertanyien a les categories anteriors, i el mètode d'accés a la independència ha estat majoritàriament el referèndum sobre la independència, referèndum que a més en la majoria dels casos no ha estat acordat amb els estats dels quals aquests pobles s'independitzaven i per tant ha estat unilateral. A continuació els revisem:

Repúbliques Bàltiques

Les repúbliques bàltiques van fer un procés en tres fases per independitzar-se de la URSS de Gorbtxov. En un primer moment

van apel·lar a la no validesa de l'ocupació i annexió soviètica de 1940 fruit del pacte germano-soviètic i els seus Parlaments van fer declaracions de restauració de la independència. A Lituània, la declaració de restauració de la independència de l'11 de març de 1990 era més clara. Letònia i Estònia van preferir fer declaracions de sobirania que donaven inici a un procés gradual de secessió de la Unió Soviètica. Les tres repúbliques van invocar el Dret Internacional, basant-se en el fet que l'annexió soviètica l'havia violat. Ara bé, aquestes declaracions inicials no van comportar el reconeixement de cap Estat, la Conferència per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE) els hi va rebutjar l'entrada. Kohl i Mitterrand van emetre un comunicat el 26 d'abril de 1990 on reconeixien la validesa de la declaració d'independència de Lituània però li demanaven suspendre-la i no van reconèixer l'Estat restablert. En aquell moment els països europeus i els Estats Units donaven suport a les reformes de Gorbtxov i prioritzaven el manteniment d'una Unió Soviètica unida que es transformés gradualment en una democràcia.

De fet, l'existència del dret a la independència per aquestes nacions era clara. Però el dret internacional no clarificava quin era el mètode apropiat per independitzar-se, ni si ho podien fer unilateralment. Tot i així, sí que oferia una guia, el nucli de l'autodeterminació havia quedat fixat en la necessitat que **el poble pogués expressar-se de manera lliure i genuïna**. Agafant-se a aquesta guia, les tres repúbliques bàltiques van celebrar referèndums sobre la independència. El de Lituània, el febrer de 1991, amb un suport a la independència del 90,47%, el de Letònia el març de 1991 amb un suport del 73,68% a la independència i el d'Estònia, el març de 1991 amb un suport del 77,83% a la restauració de la independència.

Aquests referèndums es van fer contra la voluntat de la Unió Soviètica, aleshores liderada per Gorbtxov, qui estava

intentant impulsar un referèndum a tota la Unió, el qual va ser boicotejat per les repúbliques bàltiques. És interessantíssim seguir [la crònica del referèndum sobre la independència de Lituània](#) narrada per Herman Tertsch al diari El País on explica com el president Vitas Landsbergis seguia el referèndum des del Parlament on vivia des de feia 3 setmanes protegit per barricades i milícies armades. Malgrat les amenaces soviètiques, no es van produir incidents i l'exèrcit soviètic no va intervenir. Referèndums doncs unilaterals, que malgrat l'oposició de la URSS i la presència de l'exèrcit es van poder fer, amb mancances (per exemple sense presència d'observadors internacionals oficials), però es va poder assegurar que el resultat havia estat net, i les autoritats soviètiques no van poder fer acusacions de manca de netedat.

Després de la victòria als tres referèndums es van fer les declaracions d'independència. La primera la de Lituània de ratificació de la independència l'11 de febrer de 1991, la segona la d'Estònia el 20 d'agost de 1991 i la darrera la de Letònia el 21 d'agost de 1991. La majoria de reconeixements internacionals van arribar després del cop d'Estat a la URSS de l'agost de 1991, amb alguna excepció com la d'Islàndia que ho va fer abans.

Els pobles de l'ex-Iugoslàvia

Segons Cassese, d'acord amb el Dret Internacional, de la mateixa manera que passava en el cas de les 12 repúbliques soviètiques (totes menys les bàltiques), les 6 repúbliques iugoslaves no tenien dret a l'autodeterminació externa, ni aquest dret havia estat proclamat per la Constitució Iugoslava que no incloïa cap provisió específica per a la secessió d'una república. Per tant, segons Cassese la independència d'Eslovènia, Croàcia, Bosnia-Herzegovina i Macedònia s'ha de veure com un procés revolucionari que va anar més enllà de la regulació del conjunt de lleis existents. Ara bé, com en el cas de les repúbliques soviètiques, les repúbliques iugoslaves

van voler celebrar referèndums abans de declarar llur independència. I a més a més, van seguir les directrius establertes per la Comissió Econòmica Europea (CEE) dels 12, adoptades en una reunió dels 12 ministres d'exterior el 16 de desembre de 1991 per decidir els criteris per a reconèixer els nous estats de la Unió Soviètica i de Iugoslàvia. En aquestes directrius l'autodeterminació jugava un paper important. Així la CEE i els seus estats membres proclamaven la seva adhesió als principis de l'Acta de Helsinki i la Carta de París, en particular el principi d'autodeterminació. Per tant emfatitzaven que veien el trencament dels dos estats com una realització del principi polític d'autodeterminació i com un procés històric basat en el concepte que cada poble havia de decidir lliurement el seu estatus polític internacional. A més, l'autodeterminació entrava en joc en una forma nova, així es demana respecte per la regla de la llei, la democràcia i els drets humans, així com garanties pels grups ètnics i minories nacionals, per tant el reconeixement es feia contingent a la regla de la democràcia, és a dir a l'autodeterminació interna. El lligam entre autodeterminació externa i interna s'establia de forma clara per primer cop, i també el lligam entre l'autodeterminació i la protecció de les minories.

El que diferencia clarament l'assoliment de la independència per Eslovènia, Croàcia, Bosnia-Herzegovina i Macedònia del procés d'independència de les repúbliques soviètiques és el **procés de supervisió** establert per la Comissió Europea a la Conferència de Pau sobre Iugoslàvia, per comprovar si els nous estats complien els requeriments fixats pels Dotze. La peça central era el **Comitè d'Arbitratge**, format pels presidents dels Tribunals Constitucionals de França, Itàlia, República Federal d'Alemanya, Bèlgica i Espanya (!!). El Comitè es va pronunciar sobre les peticions de reconeixement de Bòsnia-Herzegovina, Croàcia, Macedònia i Eslovènia. En les quatre opinions emeses es va analitzar si s'havien fet o no referèndums sobre la independència a cada república, i si cada

república s'havia compromès en el respecte al dret de les minories. En el cas de Bòsnia-Herzegovina es va criticar que no s'havia fet cap referèndum que impliqués tota la població de la república. De fet, el 10 de novembre de 1991 els serbo-bosnis havien fet un referèndum en el que van optar per un estat comú iugoslau. En aquestes circumstàncies el comitè va dir que no podia reconèixer la independència de Bòsnia i va demanar explícitament la celebració d'un referèndum. El 29 de febrer i l'1 de març de 1992 va tenir lloc el referèndum, la immensa majoria dels que hi participaren van votar per la independència, malgrat que molts serbo-bosnis van boicotejar el vot. En conseqüència, el 6 d'abril de 1992 els 12 i la CE van donar el seu reconeixement, seguit l'endemà pels Estats Units i Croàcia.

Les opinions del Comitè d'Arbitratge de la Comissió Europea van elevar doncs el referèndum a l'estatus de requeriment bàsic per a la legitimació de la secessió.

Québec i Escòcia

El cas de Québec no és analitzat a fons per Cassese (el llibre va ser publicat abans del referèndum del 1995). Ara bé, en aquest cas, cal destacar que contràriament al que s'ha anat repetint, el referèndum del Québec de 1995 no va ser un referèndum acordat amb Canadà. De fet, no se sabia si Canadà n'acceptaria el resultat i quina vinculació tindria. El professor de ciència política Josep Costa ho ha explicat [en aquest article a Vilaweb](#).

Pel que fa Escòcia sí que estem davant d'un cas de referèndum acordat amb el Regne Unit i pactades les seves condicions. Ara bé, cal recordar que Salmond havia deixat molt clara la seva voluntat de fer-lo en tot cas atès que s'havia presentat a les eleccions amb el referèndum al programa i tenia majoria (en escons) per tirar-lo endavant. El dirigent de l'SNP Angus McNeil ho va [deixar clar](#) en una conferència que va fer a la Universitat Catalana d'Estiu el 2013.